

8. Ģimeņu skaits, lielums un sastāvs

Līga Āboliņa

Ievads

Terminam “ģimene” ir daudzas un dažādas nozīmes. Ģimenes nozīme un izpratne par to, ko aptver ģimenes jēdziens, laika gaitā mainās, īpaši pēdējās desmitgadēs. Tomēr arī 21. gs. sākumā ģimenei joprojām ir svarīga nozīme gan atsevišķu indivīdu dzīvē, gan tautas un valsts attīstībā ne tikai Latvijā, bet arī vairumā pasaules valstu. Ģimene joprojām ir tā, kas īsteno jaunās paaudzes rašanās un audzināšanas funkciju. Tai ir būtiska loma tautas ataudzē.

Padomju laikā pēdējā tautas skaitīšana Latvijā notika 1989. gadā. Tās rezultāti, kas radīja priekšstatu par Latvijas iedzīvotājiem valsts neatkarības atgūšanas periodā, liecināja, ka Latvijā ģimenēs¹ dzīvoja 2 milj. 284 tūkst. cilvēku jeb 85,7% iedzīvotāju (732 tūkst. ģimeņu). Turklāt 132 tūkst. (4,9%) ģimenes locekļu dzīvoja atsevišķi no ģimenes, bet bija saistīti ar to kopīga budžeta dēļ. Vieninieku, kuriem nebija ģimenes vai kuri bija zaudējuši sakarus ar to, bija 251 tūkst. jeb 9,4% (LPSR VSK, 1990, 5). Salīdzinājumam – iepriekšējo tautas skaitīšanu rezultāti liecināja, ka 1959. gadā ģimenēs dzīvoja 83,4%, 1970. gadā – 86,1%, 1979. gadā – 84,8% iedzīvotāju. Bijušajās PSRS republikās un gandrīz visā Eiropā šis īpatsvars vienmēr bijis augstāks (Zvidriņš, Vanovska, 1992, 87).

Saskaņā ar 2000. gada tautas skaitīšanas datiem Latvijā bija 624 tūkst. ģimeņu un ģimenēs dzīvoja 83% visu iedzīvotāju – attiecīgi 17% iedzīvotāju dzīvoja ārpus ģimenēm². Savukārt 2011. gadā bija 588 tūkst. ģimeņu (CSP, 2016) jeb 78% no visiem iedzīvotājiem, tādējādi par 36 tūkst. jeb 6% bija samazinājies

¹ Autore piezīme: šeit un turpmāk, atsaucoties uz datu analīzi, tiek lietota CSP terminoloģija un dati, kā arī atsevišķi apsekojumu (EU-SILC) dati.

² Atsevišķos literatūras avotos (piemēram, Zvidriņš, P. Demogrāfija (2003)) tiek uzskatīts, ka saskaņā ar 2000. gada tautas skaitīšanas datiem Latvijā ir apmēram 700 tūkst. ģimeņu, jo tautas skaitīšanā no 242 tūkst. personu informācija par ģimeni netika iegūta, tāpēc precīzs ģimeņu skaits un to sastāvs nav zināms. Šāds ģimeņu skaits noteikts, uzskaitītajam ģimeņu daudzumam (627 tūkst.) pieskaitot iespējamo ģimeņu skaitu (80–90 tūkst.). Pēc autore aprēķiniem, nekorģējot un pieņemot, ka ģimenes vidējais apmērs (2,84) ir nemainīgs, ģimenēs dzīvojošo īpatsvars 2000. gadā bija 74,5% un ģimenēs attiecīgi dzīvoja 1 milj. 772 tūkst. Latvijas iedzīvotāju.

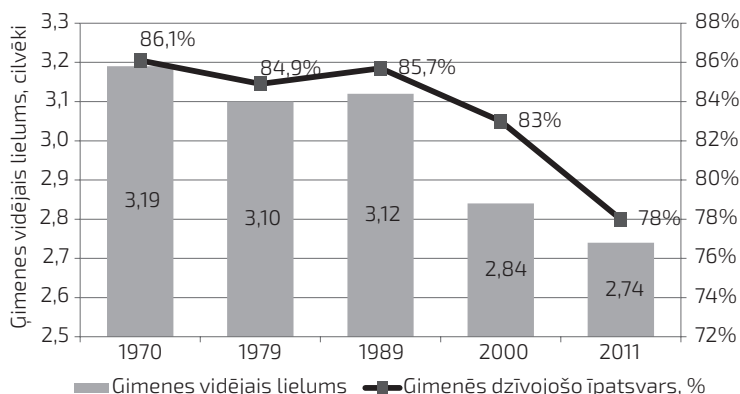
gan ģimeņu skaits, gan ģimenēs dzīvojošo īpatsvars, attiecīgi ārpus ģimenes dzīvojošo īpatsvaram sasniedzot 22%.

Ģimeņu skaita izmaiņas

2011. gada tautas skaitīšanas dati liecināja, ka ģimeņu skaits Rīgas, Zemgales, Vidzemes, Kurzemes un Latgales reģionā samazinājies, tomēr pieaugums novērojams tikai Pierīgas reģionā – laika posmā starp tautas skaitīšanām tas pieaudzis no 96 tūkst. līdz 106 tūkst. jeb par 9,4%. Rīgā ģimeņu skaits šajā periodā samazinājās no 196 tūkst. līdz 191 tūkst. jeb par 2,5%. Zemgalē samazinājums bija no 77 tūkst. līdz 71 tūkst. jeb par 7,8%, Vidzemē no 67 tūkst. līdz 58 tūkst. jeb par 13,4%, Kurzemē no 85 tūkst. līdz 76 tūkst. jeb par 10,6% un Latgalē no 103 tūkst. līdz 85 tūkst. jeb par 17,5%.

Apkopojot iepriekš teikto, secināms, ka visstraujāk ģimeņu skaits sarucis Latgalē un Vidzemē, turklāt, lai arī Pierīgā ģimeņu skaits pieaudzis, pieauguma apmērs ir bijis mazāks, salīdzinot ar samazinājuma apmēriem citviet Latvijā, respektīvi, samazinājuma apmērus nevar skaidrot ar iekšēju migrāciju, kad no mazāk attīstīta reģiona iedzīvotāji pārceļas uz ekonomiski, sociāli aktīvāku reģionu. Iemesli šādam ģimeņu skaita samazinājumam ir vairāki – gan nepietiekama dzimstība, samērā augsta mirstība, gan ārējā migrācija ekonomisku apsvērumu dēļ.

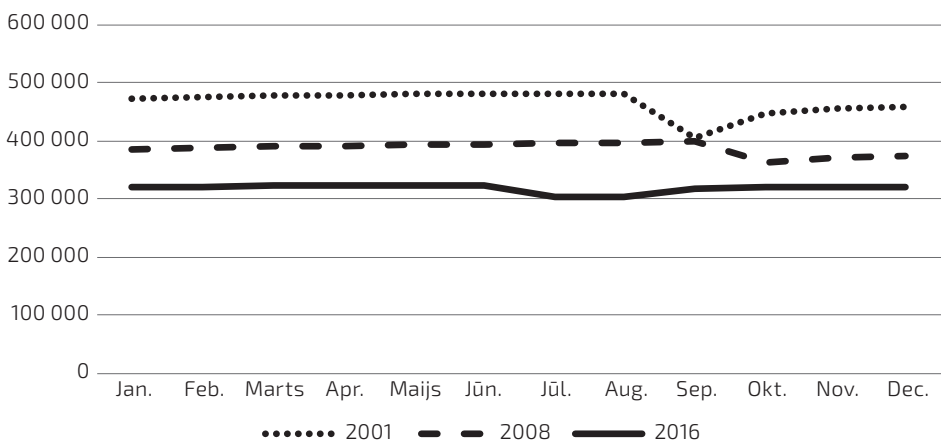
Salīdzinājumam tiek aptverti dati par plašāku periodu, proti, arī par padomju okupācijas laiku, un secināms, ka pēc neatkarības atjaunošanas ir būtiski samazinājies ne tikai ģimenēs dzīvojošo īpatsvars, bet arī ģimenes vidējais

8.1. attēls. Ģimenes vidējā lieluma un ģimenēs dzīvojošo īpatsvara dinamika no 1970. līdz 2011. gadam
 Avoti: 1989. gada Vissavienības tautas skaitīšanas rezultāti Latvijas PSR (demogrāfiskie rādītāji). Rīga: LPSR VSK, 1990, 156; 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti. CSP; Latvijas tautas skaitīšanas 2011. gada rezultāti (http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_12_latvijas_2011.gada_tautas_skaitisanas_rezultati_results_of_the_2011_population_and_housing_census_in_latvia_15_00_lv_en.pdf).

lielums (8.1. attēls). Šī tendence saglabājās arī starpskaitīšanas periodā un atspoguļojās 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātos.

Tomēr jāņem vērā, ka kopš 2000. gada tautas skaitīšanas metodoloģija bija noteikta atbilstoši ANO Eiropas Ekonomikas komisijas un ES Statistikas biroja Eurostat rekomendācijām, savukārt līdz tam tautas skaitīšana tika veikta atbilstoši padomju tautas skaitīšanas metodoloģijai. Tas nozīmēja arī termina “ģimene” atšķirīgu izpratni, proti, padomju metodoloģijā ģimenes ar bērniem aptvēra bērnus, kas nav sasnieguši pilngadību, tātad līdz brīdim, kad bērns sasniedz 18 gadu vecumu. Savukārt 2000. gadā metodoloģija tika mainīta, turpmāk uzskatot, ka ģimene ar bērniem nozīmē neprecētus bērnus neatkarīgi no vecuma un ka attiecīgi bērns ir persona, kurai nav partnera vai bērna un kuras pastāvīgā dzīvesvieta ir mājsaimniecībā, kur ir vismaz viens no vecākiem. Līdz ar to iespējams salīdzināt (8.1. attēls) tikai padomju periodā veiktās tautas skaitīšanas un 2011. gada tautas skaitīšanu, kurā varēja identificēt un tādējādi arī salīdzināt ģimenes ar bērniem līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai. Secināms, ka padomju gados ģimenes vidējais apmērs bija samērā nemainīgs – nedaudz virs 3 ģimenes locekļiem. Tautas skaitīšanu rezultāti pēc neatkarības atjaunošanas liecināja, ka vidējais ģimenes locekļu skaits pakāpeniski samazinājies. Attiecīgi arī tālāk, salīdzinot 2000. gada un 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātus, nav iespējams pilnvērtīgi analizēt ģimenes ar nepilngadīgiem bērniem, jo 2000. gadā šādi dati nav pieejami. Taču netieši ziņas par to, ka ir notikušas izmaiņas attiecībā uz ģimenēm ar nepilngadīgiem bērniem, var iegūt no statistikas par ģimenes valsts pabalsta saņēmēju skaitu (statistiku apkopojusi Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra) (8.2. attēls). Ņemot vērā priekšnoteikumu,

8.2. attēls. Ģimenes valsts pabalsta saņēmēju skaita izmaiņas 2001.–2016. gadā

Avots: Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras statistikas dati (<http://www.vsaa.lv/lv/budzets-un-statistika/statistika?gid=2&year=2001&year=2008&year=2016&tid=100>).

ka ģimenes valsts pabalsts pamatā tiek izmaksāts vecākiem, kuru aprūpē ir nepilngadīgs bērns, secināms, ka ģimenes valsts pabalsta saņēmēju skaits ir būtiski sarucis un tātad ir sarucis arī ģimeņu skaits, kurās ir nepilngadīgi bērni, par kuriem vecākiem ir tiesības šo pabalstu saņemt.

Atbilstoši CSP datiem 2000. gadā Latvijas Republikā bija 2,4 milj. iedzīvotāju, bet jau 2015. gada sākumā iedzīvotāju skaits samazinājās līdz 1,99 milj. (Demogrāfija, 2015, 21). Pieņemot, ka ģimenes vidējais apmērs ir saglabājies tāds pats kā 2011. gada tautas skaitīšanā, pēc attiecīga aprēķina secināms, ka ģimeņu skaits 2016. gadā varētu būt sarucis līdz 565 tūkst. jeb par 10%, salīdzinot ar 2000. gadu.

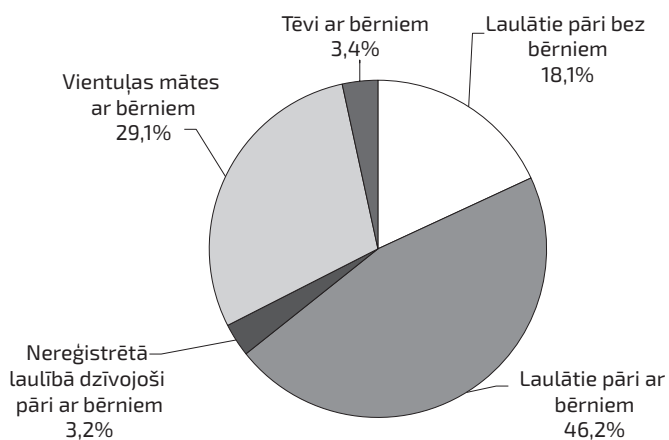
Ģimeņu struktūra

Būtiski ir ne tikai samazinājies ģimeņu skaits, bet arī mainījusies ģimeņu struktūra. Ģimenei ir daudz un dažādu tipu, tā var pastāvēt gan kā personu reģistrēta, gan neregistrēta kopdzīve, kā vairāku paaudžu kopdzīve, audžuģimene utt. Galvenie kritēriji, nosakot ģimenes tipu, ir vecāku kopdzīves veids, bērnu klātbūtne pieaugušo kopībā, radniecisko attiecību plašums.

Ģimeņu sastāva vispārinošu ainu sniedz ģimenēs dzīvojošo un ārpus tām dzīvojošo iedzīvotāju absolūtie un relatīvie rādītāji. Savukārt, kompleksi pētot ģimeņu struktūru, rodas priekšstats par vienkāršām (nukleārām) ģimenēm, sarežģītām (saliktām) ģimenēm un ģimeņu tipiem. Vienkāršās ģimenes sastāv no laulātajiem un viņu bērniem vai arī ir bez tiem. Laulāto pāri ar vai bez bērniem mēdz dēvēt par ģimenes kodolu. Taču bieži par ģimenes kodolu uzskata arī vienu no vecākiem ar bērnu(-iem), kurš nesastāv laulībā. Arī nepilnās ģimenes, t. i., ģimenes ar vienu no bijušajiem laulātajiem (šķirtie, atraitņi) un bērniem, dēvē par vienkāršām ģimenēm (Zvidriņš, 2003, 115).

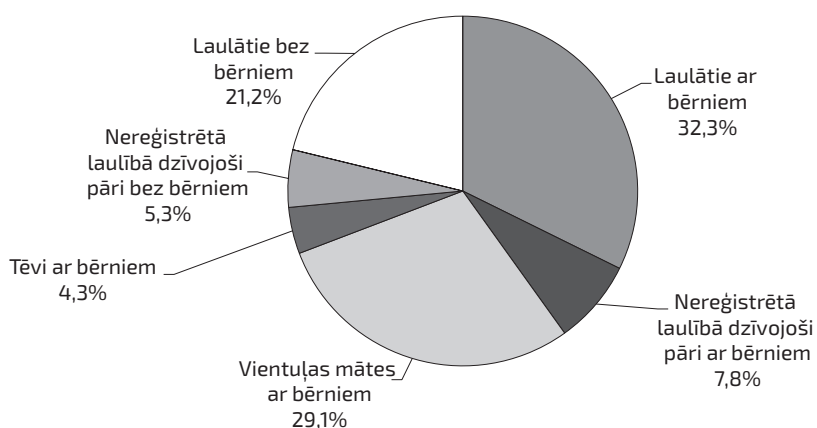
Svarīga nozīme ir ziņām par atsevišķu ģimeņu tipu izplatību. Šim nolūkam lieto dažādas ģimeņu klasifikācijas, kas, pietiekami detalizējot, var pārsniegt 20 ģimeņu tipu veidus (Zvidriņš, 2003, 116). Tomēr parasti praktiskām vajadzībām tiek izmantota klasifikācija ar nelielu ģimeņu tipu skaitu. Piemēram, 2000. gada tautas skaitīšanas materiālu izstrādē izmantoja šādus ģimeņu tipus: 1) laulātie pāri ar bērniem; 2) laulātie pāri bez bērniem; 3) mātes ar bērniem; 4) tēvi ar bērniem; 5) neregistrētā laulībā dzīvojoši pāri ar bērniem. 2000. gadā lielāko daļu ģimeņu veidoja ģimenes ar bērniem – 46,2%, otrs lielākais ģimeņu tips bija mātes ar bērniem – 29,1%, bet trešais – laulātie pāri bez bērniem – 18,1%. Attiecīgi tēvi ar bērniem veidoja 3,4% no visām ģimenēm, bet neregistrētā kopdzīvē dzīvojoši pāri ar bērniem – 3,2% (8.3. attēls).

Iepriekš minētie ģimeņu tipi 2011. gada tautas skaitīšanā tika papildināti ar vēl vienu – neregistrētā kopdzīvē dzīvojoši pāri bez bērniem (8.4. attēls), un arī šī jauninājuma dēļ salīdzināt 2000. gada un 2011. gada tautas skaitīšanas rezultātus attiecībā uz ģimeņu sastāva izmaiņām ir aprūtināsi.

8.3. attēls. Ģimeņu sastāvs Latvijā 2000. gadā, %

Avots: CSP. Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti. Statistikas datu krājums (Rīga, 2002, 205. lpp.).

8.4. attēls. Ģimeņu sastāvs 2011. gadā, %

Avots: 2011. gada Latvijas tautas skaitīšanas rezultāti (http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_12_latvijas_2011.gada_tautas_skaitisanas_rezultati_results_of_the_2011_population_and_housing_census_in_latvia_15_00_lv_en.pdf).

Ģimeņu lielums

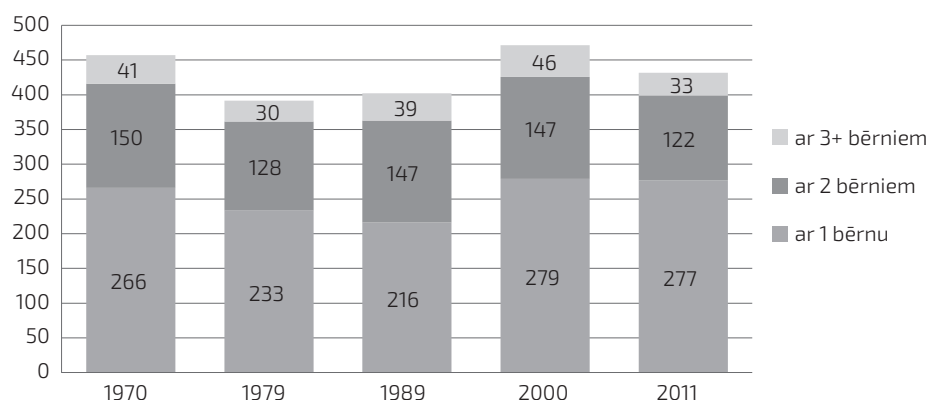
Mūsdienu situāciju zināmā mērā noteic iedzīvotāju attīstības procesi pagātnē, tāpēc papildus divu pēdējo tautas skaitīšanu datiem, kā arī, ņemot vērā 2000. gada tautas skaitīšanas metodoloģiskās īpatnības, turpinājumā

salīdzināšanai atspoguļoti arī tautas skaitīšanu rezultāti no iepriekš notikušajām tautas skaitīšanām.

Pagājušā gadsimta padomju perioda vēsturiskos datus ir analizējusi pētniece I. Pavlina (Pavlina, 2007, 34), minot, ka 1979. gadā salīdzinājumā ar 1970. gadu tādu ģimeņu skaits, kurās ir bērni, samazinājies par 14,4%, kaut gan ģimeņu kopskaits bija pieaudzis. Vislielākais samazinājums skāra daudz bērnu ģimenes, t. i., ģimenes ar trīs un vairāk bērniem, to skaits saruka par 27,3%. No 1979. līdz 1989. gadam ģimeņu skaits, kurās ir bērni, kopumā palielinājās par 2,8%, samazinoties viena bērna un pieaugot divu, trīs un vairāk bērnu ģimeņu īpatsvaram. Ģimeņu skaits, kurās ir trīs un vairāk bērnu, laika posmā starp 1979. un 1989. gadu pieauga par 31,7%. Izmaiņas dinamikā liecināja, ka 1989. gadā ģimeņu sastāvs pēc bērnu skaita mainījās par labu divu un vairāku bērnu ģimenēm pretstatā 70. gadiem, kad dominēja viena bērna ģimenes. No visu ģimeņu kopskaita 1989. gadā bija 46,2% ģimeņu ar diviem un vairāk bērniem, 1970. gadā – 41,8% un 1979. gadā attiecīgi 40,4%.

Periodā pēc neatkarības atgūšanas būtiski pieauga viena bērna ģimeņu īpatsvars, un tās nemainīgi dominēja starp ģimenēm ar bērniem (8.5. attēls).

Salīdzinot ar 1989. gadu, 2000. gadā viena bērna ģimeņu skaits pieauga, 2011. gadā sasniedzot 64% no visām ģimenēm. Tādu ģimeņu skaits, kurās aug divi bērni, salīdzinot ar 1989. gadu, 2011. gadā pieauga līdz 28%. Tautas ataudzei tik nepieciešamās trīs bērnu ģimenes 2000. gadā veidoja 9,7%, bet 2011. gadā tikai 7,6% no visām ģimenēm ar bērniem (1989. gadā – 9,8%). Taču pēdējos gados tieši trešo bērnu dzimstības rādītāji nepārtraukti uzlabojās, 2014. gadā ģimenēs kā trešie piedzima 13,3% bērnu, 2015. gadā – 14,1% un

8.5. attēls. Ģimenes ar bērniem Latvijā sadalījumā pēc bērnu skaita 1970.–2011. gadā, tūkst.

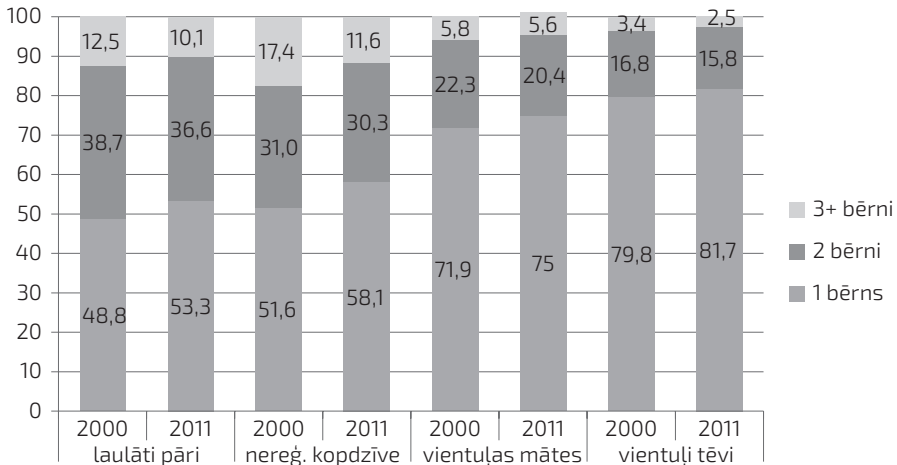
Avoti: 1989. gada tautas skaitīšanas rezultāti (LR VSK, 1991, 156); 2000 Round of Population and Housing Censuses in Estonia, Latvia and Lithuania (Vilnius, 2003); 2011. gada tautas skaitīšanas galīgie rezultāti (www.csb.gov.lv).

2016. gadā – 14,6% (CSP, 2016, 71; CSP datubāze). Izvirzot mērķus par trešā bērna politikas attīstību, būtu vienlīdz svarīgi attīstīt arī otrā bērna atbalsta pasākumu sistēmu, kas ir īpaši svarīgi situācijā, kad tautas ataudze tiek īstenota nepietiekamā apjomā.

Latvijā kopumā vairāk nekā puse visu ģimeņu ar bērniem audzina tikai vienu bērnu, tomēr ir saskatāmas reģionālas atšķirības (8.6. attēls). Bērnu skaitu ģimenē ietekmē gan dzimstības atšķirības laukos un pilsētās, gan arī vairāki citi faktori, piemēram, dzimstība dažādu tautību ģimenēs un šo tautību sadalījums pa reģioniem, katra reģiona iedzīvotāju vecumstruktūra u. c.

Vislielākais to ģimeņu īpatsvars, kurās ir viens neprecējies bērns, nemainīgi kā 2000. gadā, tā arī 2011. gadā bija Rīgas reģionā. Tā kā Rīgas reģions ietver galvaspilsētu un Pierīgas statistisko reģionu, situācija Rīgā un tai netālajās pašvaldībās ir atšķirīga, ņemot vērā aglomerācijas ietekmi. Laikā starp pēdējām divām tautas skaitīšanām notikušas salīdzinoši būtiskas izmaiņas pārējos Latvijas reģionos. Zemgalē un Vidzemē straujāk nekā Kurzemē un Latgalē pieaudzis tādu ģimeņu īpatsvars, kurās ir viens neprecējies bērns, savukārt sarucis to ģimeņu skaits, kurās ir divi neprecējušies bērni.

Visvairāk ģimeņu, kurās ir trīs un vairāk nepilngadīgu bērnu, konstatēts Kurzemē – 9,8%, bet viszemākais šo ģimeņu īpatsvars ir Rīgas reģionā. Tomēr samazinājums starpskaitīšanas periodā skāris arī daudz bērnu ģimenes – Vidzemē par 3,8, Zemgalē par 3,7, Kurzemē par 2,8, bet Latgalē par 1,5 procentpunktiem.

8.6. attēls. Ģimenes ar bērniem: to sadalījums pēc tipa 2000. un 2011. gadā, %

Avoti: autores veidots attēls un aprēķini, izmantojot grāmatu 2000 Round of Population and Housing Censuses in Estonia, Latvia and Lithuania (Vilnius, 2003, 50); 2011. gada tautas skaitīšanas galīgie rezultāti (http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/tautassk_11/tautassk_11__tsk2011/TSG11-281.px/table/tableViewLayout1/?rxid=fc0d9dca-e206-4ac3-a334-0f02ae4b8700).

Savukārt Rīgas reģionā nedaudz (par 0,3%) pieaudzis daudzbērnu ģimeņu īpatsvars, galvenokārt uz Pierīgas reģiona (piemēram, Ogres, Ikšķiles, Mārupes, Limbažu, Tukuma novada) rēķina, kur 2011. gadā dzīvoja 8,6% ģimeņu ar trim un vairāk neprecētiem bērniem, turpretim Rīgā tas pieaudzis tikai par 4,1%.

Tādu ģimeņu pieaugums, kurās aug vairāki bērni, Pierīgas novados skaidrojams arī ar labvēlīgāku vidi bērnu pilnvērtīgai augšanai un attīstībai, izdevīgu atrašanās vietu un Rīgas tuvumu, kur lielākajai daļai bērnu vecāki strādā algotu darbu, daļa bērnu apmeklē skolu un interešu izglītības piedāvātos pasākumus, kā arī saņem citus nepieciešamos pakalpojumus. It īpaši laika posmā starp 2009.–2012. gadu visaugstākais reģionu iekšējās migrācijas plūsmas īpatsvars bija Pierīgā, kur vairāk nekā puse aptaujāto iedzīvotāju par pārcelšanās motīviem uz Pierīgu bija norādījuši ģimenes apstākļus, mājokli, darbu, ērtu satiksmi, izdevīgu atrašanās vietu, patīkamu apkārtni, kā arī salīdzinoši mazāk nozīmīgus faktorus – lētāku dzīvi, vairāk atpūtas iespēju, bērnudārza un skolas pieejamību. Savukārt, izpētot Rīgas aglomerāciju, secināts, ka tā sniedzas no Engures līdz Ainažiem, no Rīgas līdz Ceraukstei, Aizkrauklei un Koknesei, kā arī aptver Mālpils, Siguldas un Līgatnes novadu (Krišjāne, Bērziņš, 2014, 16–23).

Rīgā tādu daudzbērnu ģimeņu īpatsvars, kurās aug nepilngadīgi bērni, bija zemāks nekā pārējā Latvijas teritorijā un veidoja tikai 4,3%, bet Pierīgā salīdzinoši augsts – 8,1%. Arī ģimeņu ar diviem nepilngadīgiem bērniem Pierīgā bija vairāk nekā galvaspilsētā, attiecīgi – 31,7% un 25,9%. Savukārt ģimenes ar vienu nepilngadīgu bērnu bija visraksturīgākās tieši Rīgai – 69,8%, bet Pierīgā to bija mazāk – 60,2%. Tādējādi secināms, ka ģimenes ar vairāk nekā vienu bērnu pārsvarā pārcēlās dzīvot ārpus Rīgas un arī dzimstība Pierīgas reģionā bija visaugstākā (CSP, 2012, 68; CSP, 2014, 67; CSP, 2015, 75).

Tomēr neprecēto bērnu iekļaušana tādu ģimeņu struktūrā, kurās ir bērni, visai nosacīti raksturo pašreizējo situāciju, jo iepriekš notikušo tautas skaitīšanu īpatnību dēļ nav iespējams identificēt, cik ir tādu ģimeņu, kurās ir nepilngadīgi bērni, un tas ir būtiski tieši ģimenes atbalsta politikas plānotājiem. Nākamajās tautas skaitīšanās būtu jāiegūst informācija gan par to, cik bērnu vispār dzīvo ģimenēs un cik no tiem ir nepilngadīgi bērni.

Ģimenes struktūra no ģimenes tipu viedokļa atspoguļota 8.6. attēlā. Salīdzinot pārus, kuri dzīvoja neregistrētā kopdzīvē, vairāk dominēja ģimenes ar vienu bērnu, bet laulātiem pāriem – ģimenes ar diviem bērniem.

20. gadsimta pēdējai desmitgadei raksturīgi, ka bija pieaudzis to pāru skaits, kuri dzīvo kopā bez juridisku laulāto attiecību noformēšanas. Salīdzinot ar 2000. gada tautas skaitīšanas datiem, 2011. gadā pieaudzis neregistrētā kopdzīvē dzīvojošu pāru ģimeņu īpatsvars, bet samazinājies precētu pāru ģimeņu īpatsvars. Tādu pāru īpatsvars, kuriem ir viens bērns un kuri dzīvo neregistrētā kopdzīvē, ir pieaudzis no 29% 2000. gadā līdz 35% 2011. gadā, bet neregistrētā kopdzīvē dzīvojošu pāru īpatsvars, kuriem nav bērnu, ir samazinājies no 45% 2000. gadā līdz 40% 2011. gadā.

2011. gada tautas skaitīšanas rezultāti liecina, ka no visām ģimenēm, kurās ir neprecēti bērni, ģimenes kodolu veido pāris – 66,6% (t. sk. precēta pāra ģimenes 53,5% un nereģistrētā kopdzīvē dzīvojošas ģimenes 13,1%), bet nepilnās – 33,4%. No visām nepilnajām ģimenēm 87,1% gadījumu kopā ar bērnu vai vairākiem bērniem dzīvoja māte, bet 12,9% gadījumu – tēvs. Salīdzinot ar 2000. gadu, redzams, ka par 9,5 procentpunktiem pieaudzis pilno ģimeņu īpatsvars, šajā skaitā ietverot ne tikai tādu ģimeņu kodolu, kuru veidoja laulātie, bet arī nereģistrētas kopdzīves partneri. Nepilnajās ģimenēs arvien vairāk bērnu dzīvoja kopā ar tēvu, tas liecina par vīrieša lomas un nozīmes palielināšanos pilnvērtīgas bērna audzināšanas un attīstības procesā. Tomēr svarīgi ir uzvērt, ka, salīdzinot dažāda demogrāfiskā sastāva mājsaimniecības, ģimenēs, kurās vismaz vienu bērnu audzina viens no vecākiem, ir konstatēts pastāvīgi augsts nabadzības riska indekss (CSP, 2017).

Atbilstoši 2011. gada tautas skaitīšanas datiem vientuļo vecāku mājsaimniecību īpatsvars nav vienmērīgi sadalīts pa Latviju. Piemēram, visvairāk vientuļo māšu bija Rīgā, Jūrmalā un Valmierā – 18%, Ogres novadā, Jēkabpilī, Daugavpilī, Aizkraukles un Salaspils novadā – 17% no visām mājsaimniecībām. Vismazāk vientuļo māšu bija Ciblas novadā – 7,5%. Savukārt vientuļo tēvu mājsaimniecību lielākā koncentrācija bija Carnikavas novadā – 3,2% no visām mājsaimniecībām, kam sekoja Baldones, Ikšķiles un Mārupes, Viesītes, Beverīnas, Engures, Ķeguma novads ar 2,9% vientuļo tēvu mājsaimniecībām. Ciblā ir mazākais vientuļo tēvu mājsaimniecību īpatsvars – 0,9%. Tautas skaitīšanā konstatēts, ka vientuļā tēva mājokļi ir vidēji par 10 kvadrātmetriem lielāki nekā vientuļās mātes mājokļi (CSP, 2016). Tas liecina, ka tēvi, iespējams, ir labāk materiāli nodrošināti nekā mātes un caurmērā var atļauties plašākus mājokļus. Pašvaldībām, ņemot vērā individuālo situāciju to administratīvajā teritorijā, jāizstrādā ģimenes atbalsta pasākumu kopums nabadzības risku mazināšanai un bērnu audzināšanas atbalstam nepilnajās ģimenēs (piemēram, piedāvājot atbalsta pakalpojumus nepilno ģimeņu māšu vai tēvu nodarbinātības veicināšanai).

Tā kā Latvijā ir augsts gan laulības šķiršanu īpatsvars, gan migrācija, tad patlaban varētu būt mainījies ģimeņu tipu īpatsvars un arī nākuši klāt jauni ģimenes tipi.

Tautas skaitīšanas rezultāti neatspoguļo ziņas ne par saliktajām ģimenēm Latvijā, ne postnukleārajām ģimenēm, kurās vecāki audzina gan katrs savus iepriekšējā laulībā vai kopdzīvē dzimušos bērnus, gan kopīgos pāra bērnus, ne arī par citiem salīdzinoši jauniem ģimenes tiptiem. 2011. gada tautas skaitīšanas programmā netika iekļauts jautājums par postnukleārajām ģimenēm. Šādas ģimenes nebija ietvertas arī Eiropas statistiķu konferences apstiprinātajos ieteikumos par 2010. gada cikla tautas un mājokļu skaitīšanu (ANO Eiropas Ekonomikas komisijas Eiropas statistiķu konference, 2006).

Centrālā statistikas pārvalde uzskaita visas ģimenes, taču nav pārlicēbas, ka tiek uzskaitīti visi ģimeņu tipi ar pietiekamu detalizācijas pakāpi. Nav

iespējams precīzi konstatēt, cik ir paplašināto ģimeņu, kuras veido vairākas paaudzes – bērni, vecāki un vecvecāki, kas dzīvo kopā zem viena jumta. Šādu ziņu iegūšana palīdzētu izpētīt nepilnu ģimeņu situāciju un problemātiku, kas attiecīgi vēlāk ļautu izstrādāt precīzākus atbalsta mehānismus. Tā kā patlaban pieejamie statistikas dati nenodrošina pietiekamu informāciju par dažādu ģimenes tipu esamību un izplatību, būtu lietderīgi veikt aptauju un, iespējams, apsvērt papildu jautājuma iekļaušanu nākamās tautas skaitīšanas programmā, lai apzinātu Latvijas kopējo situāciju un ģimenes atbalsta politikas veidotāji spētu piedāvāt piemērotus ģimenes atbalsta pasākumus, izstrādājot valsts ģimenes politikas pamatnostādnes nākamajam vidēja termiņa plānošanas periodam.

Pēc tautas skaitīšanas rezultātiem var konstatēt, cik ir vairāku ģimeņu mājsaimniecību, kuras pārsvarā veido vecāki un viņu pilngadīgie bērni, kas paši izveidojuši savu nukleāro ģimeni. To sastāvā ietilpst arī vecāki un vismaz viens viņu pilngadīgais bērns, kas, iespējams, kopā ar savu nepilngadīgo bērnu un laulāto vai neregistrētā kopdzīvē esošu partneri (ja tāds ir) veido atsevišķu pilnu vai nepilnu ģimeni. 2000. gadā šādas vairāku ģimeņu mājsaimniecības bija 46 tūkst., veidojot gandrīz 6% no visām mājsaimniecībām. 2011. gadā vairāku ģimeņu mājsaimniecību skaits samazinājās līdz 44 tūkst. jeb 5% no visām mājsaimniecībām (CSP, 2016).

Nobeigums

Apkopojot iepriekš teikto, atzīstams, ka dzīvošana vairāku ģimeņu mājsaimniecībā varētu būt nozīmīgs nepilnas ģimenes atbalsta mehānisms bērna pilnvērtīgas aprūpes nodrošināšanā ar nosacījumu, ka pārējie mājsaimniecībā dzīvojošie uzņemas rūpes par bērnu vai piedalās tā audzināšanā. Tam nepieciešami arī atbilstoši priekšnosacījumi un valsts un pašvaldības atbalsta pasākumi, kas atbilst ģimenes individuālajai situācijai.

Normatīvie akti tieši nedod termina “partnerattiecības” skaidrojumu. Tomēr tas ir raksturots Tieslietu ministrijas iniciētajā pētījumā par vīriešu un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā, skaidrojot, ka šāda veida attiecības saturiski vistuvāk latviešu valodā apzīmētu termins “ārpus laulības kopdzīves partnerattiecības”. Nereti tiek nošķirti divi jēdzieni – “neregistrēta laulība” un “neregistrētas partnerattiecības”. Pirmais tiek attiecināts uz kopdzīves attiecībām starp vīrieti un sievieti (piemēram, Lietuvas Civilkodeksā), savukārt otrais parāda dzimumneitrālu pieeju (piemēram, Igaunijas Partnerattiecību likumā).

No ģimenes lielā mērā ir atkarīga paaudžu maiņa, tāpēc svarīgs ir ne tikai to demogrāfiskais raksturojums, bet arī sociālekonomiskais raksturs, veids un kvalitāte, kādā ģimene veic šo funkciju. Lai veicinātu ģimeņu un dzimstības pieaugumu, vēl vairāk ir jāizzina problemātiskie aspekti un riska faktori, kas neļauj sasniegt vēlamu paaudžu maiņas rezultātu.

Literatūra un avoti

- Āboliņa, L. (2016) *Ģimene un tās atbalsta politikas attīstība Latvijā (1990–2015)*. Promocijas darbs. Rīga: LU, 2016.
- Āboliņa, L., Zvidriņš, P. (2015) Changes in family policy in Latvia. *LZA Vēstis*, 1/2: 67–77.
- ANO Eiropas Ekonomikas komisijas Eiropas statistiķu konference. Ieteikumi par 2010. gada tautas un mājokļu skaitīšanu (2006) [www.vvc.gov.lv (29.08.2017.)].
- CSP (2012) Demogrāfija. Statistisko datu krājums. Rīga: CSP.
- CSP (2014) Demogrāfija. Statistisko datu krājums. Rīga: CSP.
- CSP (2015) Demogrāfija. Statistisko datu krājums. Rīga: CSP.
- CSP (2016) Demogrāfija. Statistisko datu krājums. Rīga: CSP.
- CSP (2016) Latvijas 2011. gada tautas skaitīšanas rezultāti. Rīga: CSP.
- CSP (2017) Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā 2016. gadā. Rīga: CSP.
- CSP (2002) Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti. Statistikas datu krājums Rīga: CSP.
- Krišjāne, Z., Bērziņš, M. (2014) Iedzīvotāju mobilitātes reģionālās iezīmes Latvijā. *LU 72. zinātniskās konferences materiāli*. [www.lu.lv/.../lu.../Krisjane%20er%20al_LU%2072%20konf_2014.ppt (12.07.2017.)].
- LPSR VSK (1990) 1989. gada Vissavienības tautas skaitīšanas rezultāti Latvijas PSR (demogrāfiskie rādītāji). Statistikas biļetens. Rīga: LPSR VSK.
- Pavlina, I. (2007) Ģimenes ar bērniem un valsts ģimenes politika Latvijā. [Nepublicēts materiāls].
- UNECE. Recommendations for the 2000 Censuses of Population and Housing in the ECE region (1998) ANO [http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/statistical_standarts_&_studies/49.e.pdf (20.08.2016.)].
- Zvidriņš, P. (2003) *Demogrāfija*. Rīga: LU, 279 lpp.
- Zvidriņš, P., Vanovska, I. (1992) *Latvieši: statistiski demogrāfisks portretējums*. Rīga: Zvaigzne, 163 lpp.